

mi: *et-Terâtibu'l-idâriyye* (trc. Ahmet Özel), İstanbul 2003, I, 373-393, 483-506; H. Kennedy, *The Armies of the Caliphs Military and Society in the Early Islamic State*, London 2005; W. Hoenerbach, "Zur Heeresverwaltung der Abbasiden", *Isl.*, XXIX (1950), s. 269-272; L. E. Kubbel, "Sur le système militaire des omayyades", *Palestinsky Sbornik*, IV/67, Moskva 1959, s. 115, 125, 130; V. J. Parry, "İslâm'da Harb Sanatı" (trc. Erdoğan Merçil – Salih Özbaran), *TD*, sy. 28-29 (1975), s. 195 vd.; Ali M. Şettâ, "İslâm Tarihinin İlk Dönemlerinde Suriye'de Tersaneler ve Deniz Harekât Üsleri" (trc. Mustafa Zeki Terzi), *Akademik Açt*, sy. 2, Samsun 1997, s. 26 vd., 30 vd.; Cl. Cahen – D. Ayalon, "Djaysh", *EI²* (İng.), II, 517 vd., 520 vd.; Macid Khadduri – Cl. Cahen, "Harb", a.e. (İng.), III, 185 vd.; S. A. A. Rizvi, "Lashkar", a.e., V, 685-690; Erdoğan Merçil, "Gulâm", *DİA*, XIV, 180-184; C. E. Bosworth, "Army", *Elr.*, II, 499-503.

MUSTAFA ZEKİ TERZİ

Osmanlı Dönemi. A) Kara Kuvvetleri. XIV. yüzyıl başlarında Bitinya bölgesinde bir gazâ devleti olarak ortaya çıkan Osmanlı Beyliği'nin Osman Gazi döneminde askerî kuvvetleri daha çok aşiret yapısı içinden oluşturuluyordu. Osman Bey'in bir aşiret lideri olarak sivrilmesiyle etrafındaki diğer savaşçı beylerin güçlerinin katılımı sonucu ortaya çıkan askerî kuvvetlerin hepsi atlı birlikler durumundaydı. Bunlar tipik Türkmen kabile savaşçıları tarzında teşkilâtlanmıştı. Bizans sınırında yapılan mücadeleler dolayısıyla Bizanslılar tarafından bu bölgelere sevk edilen paralı askerlerin bir kısmının Osman Bey'in güçlerine katılması (meselâ Peçenek ve Alanlar), daha önce yaşanan Selçuklu tecrübesi Osmanlılar'ın savaş sistem ve gücüne yeni katkılar sağladı. Orhan Bey devrinde sınırları genişleyen ve Bizans'a karşı faaliyetlerini arttıran beyliğin askerî sisteminde giderek önemli değişimler meydana geldi. Orhan Bey'in kardeşi Alâeddin Bey'in de tavsiyesiyle yaya ve müsellemler adları altında ilk düzenli birlikler kuruldu. Bursa Kadısı Çandarlı Kara Halil'in teklifiyle 1000'er kişilik gruplara ayrılan bu birliklerin erleri Türk gençlerinden alındı. Ancak bunlara ücretleri sadece sefer zamanında ödeniyor, sefer bitince işlerini başına dönüyorlardı. Bu yüzden dâimî ve muvazzaf sayılmıyorlar, sadece vergilerden muaf tutuluyorlardı. Kumandanları onbaşı, yüzbaşı ve binbaşı rütbesindeydi. Uc beyliği döneminin en önemli askerî başarısı Çanakkale Boğazı'ndan geçilerek Edirne'ye kadar ulaşılmasıdır.

Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşuna kadar savaşlarda yaya ve müsellemlerle gönüllüler kullanıldı. Ancak bir süre sonra bunlar da kâfi gelmeyince yeni bir ordunun kurul-

ması kaçınılmaz oldu ve oluşturulan birliğe "yeni çeri" (yeni asker) denildi. Yaya ve müsellemler ise tedricen geri hizmetlere alındı. Yeniçeriler kapıkulu ocakları adı altında anılacak merkez kuvvetlerinin ilkiydi ve doğrudan padişaha bağlıydı. Bu düzenli ve maaşlı ordu Romalılar'dan beri Avrupa'da kurulan ilk dâimî muvazzaf askerî güçtü. Er ihtiyacı önceleri çıkarılan **pencik*** kanunu gereği savaş esirlerinden elde edildi. Bunlar ilk zamanlarda doğrudan yeniçeri yapılırken daha sonra bunun sakıncaları görüldü ve bir süre Türk çiftçi ailelerinin yanında eğitim görmeleri, Türkçe'yi, Türk âdet ve geleneklerini öğrenmeleri kararlaştırıldı. Ardından yeni kurulan Acemi Ocağı'nda bir süre askerî eğitim gördükten sonra yeniçeri yapılma esası getirildi. Ülke sınırlarının gittikçe genişlemesi ve buna bağlı olarak pencik uygulamasının yetmemesi üzerine yeni asker kaynağı arandı. Devşirme adıyla Osmanlı tebaası hristiyan ailelerin oğullarından faydalanılması yoluna gidildi. Çıkarılan devşirme kanunu gereğince hristiyan ailelerin belli yaşlardaki oğulları devlet hizmetine alınacaktı. İhtiyaca göre üç beş yılda bir toplanan çocuklar tercihen on dört-on sekiz yaşları arasında olacaktı. Önceleri sadece Osmanlı Avrupası'nda uygulanan devşirme kanunu XV. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'daki hristiyan ailelere de teşmil edildi. Zeki ve fiziği düzgün olanlar saray okulu, iri yapılı olanlar Bostancı Ocağı için ayrıldı, geri kalanlar da Türk çiftçi ailelerinin yanına gönderildi. Türk ailesinin yanından dönen devşirmelerin kıdemlileri cebeci ve topçu ocaklarında istihdam edildi, diğerleri Acemi Ocağı'na alındı. XVI. yüzyıla doğru askerî sistemde meydana gelen değişim, Batılı ordularla rekabet edebilmek için tüfekli piyade askeri sayısını artırma yolundaki faaliyetler sonucu ocaklara gelişigüzel alımlar yapıldı. Yeni alınan maaşlı askerlerin organizasyonu tam olarak yapılamayınca askerî disiplin sarsıldı.

Düzenli askerî güçlerle ilgili ilk Acemi Ocağı Gelibolu'da açıldı. Fetihten sonra İstanbul'da ikincisi devreye sokuldu. Acemi oğlanlarının Yeniçeri Ocağı'na geçmesine "bedergâh" (kapıya çıkma) denirdi. Karakulukçu adı verilen acemi yeniçeriler ocak içinde zamanla yükselerek yeniçeri ağası, hatta vezirâzam bile olabiliyorlardı. İlk yeniçeri kışlası Edirne'de tesis edildi. Fethin ardından yeniçeriler için İstanbul'da iki yerde kışla yapıldı. Bunlardan Şehzadebaşı semtindekilere Eski Odalar, Aksaray semtindekilere Yeni Odalar denirdi. Başlıca gö-

revi savaşmak olan yeniçeriler barış zamanlarında bulundukları yerlerde asayişli sağılar ve yangın söndürme gibi işleri yaparlardı. Ocağın silâhlarının bakımı ve temini cebeci denilen birliğin görevi dahilindeydi. Savaşa çıkılarken gerekli silâhlar ve diğer savaş araçlarını bunlar devlere yükleyerek götürürler ve savaş sırasında yeniçerilere dağıtırlardı. Ayrıca top kullanan birlikler de özellikle II. Mehmed devrinden itibaren kapıkulu askeri ocaklarının önemli bir bölümünü teşkil etti. Kapıkulu ocaklarının yaya kısmından Topçu Ocağı mensuplarının başlıca görevi top dökmek ve bunları kullanmaktır. Avrupa'da top ve top kullanımı tekniklerinin hafif topların geliştirilmesi karşısında XVIII. yüzyılın sonlarında III. Mustafa zamanında sürat topçuları sınıfı kurularak bu ocağın islahına çalışıldı, II. Mahmud döneminde ise yeniden yapılandırıldı. Büyük topların nakli için oluşturulan Top Arabacıları Ocağı da yaya kapıkulu ocaklarındandı. Humbaracı Ocağı mensuplarının görevi bir nevi el bombası olan humbara silâhını kullanmaktır. Ulûfeli ve dirlikli humbaracılar XVII. yüzyıl başlarında önemlerini kaybettiler de XVIII. yüzyılda I. Mahmud devrinde Osmanlı hizmetine giren Humbaracı Ahmed Paşa'nın gayretleriyle yeniden organize edildiler. 1734'te Üsküdar'da açılan Humbarahâne (Hendesehâne) modern anlamda ilk askerî mektep olmuştur. Aynı statüdeki lağımçıların başlıca görevi ise yer altında açtıkları tünellerde patlatıkları maddelerle fetihleri kolaylaştırmaktır.

Merkez kara ordusunun atlı kısmını oluşturan kapıkulu süvarilerinin varlığı I. Murad devrine kadar gider. Sipah, silâhdar, sağ ve sol ulûfecilerle sağ ve sol gariplerden oluşan kapıkulu süvarilerine "altı bölük halkı" da denirdi. Bu atlı birlikler sefer sırasında padişahın yakınında bulunurdu. Efradı başta Yeniçeri Ocağı olmak üzere öteki kapıkulu ocaklarından alınırdı. Kapıkulu süvarisi olmaya "bölüğe çıkma" de-

Ordu-yı
Hümayun
vezir
cuhanı

nirdi. Enderun'a öğrenci yetiştiren saray okullarından ve bostancılardan da kapıkulu süvariliğine geçilebilirdi.

Osmanlı ordusunun merkezî kuvvetini oluşturan kapıkulu askerleri seçkin savaşçı birlikler olarak seferlerde önemli roller üstlenmişler, sayıca XV-XVI. yüzyıllarda 10-15.000 dolayına erişerek bazı önemli meydan savaşlarının ve kale kuşatmalarının belirleyici gücü olmuşlardır. Ateşli silâhların ve özellikle tüfeğin kullanımı bunun göstergesidir. Mohaç Savaşı'nda tüfekli yeniçeriler çarpışmanın kaderini tayin etmiş ve Macar birliklerinin püskürtülmesini sağlamıştır. Aynı etkili rolü daha önce Otlukbeli, Mercidâbık ve Ridâniye savaşlarında da oynamışlardır. Savaş meydanında önlerine kalkanlar ve kazıklarla çevrili olarak kazdıkları hendeğin arkasına yerleşirler, savunma pozisyonunda önceleri ok, sonraları topların hemen arkasında tüfekleriyle hücumu karşılardı. Bu birliklerin başarısını sağlayan en önemli özellikleri son ana kadar dağılmaksızın katı bir disiplin içinde hareket etmeleridir. Saldırı düzeninde ise gerekli durumlarda saflar halinde yürüyüşe geçerler, kapıkulu süvarileri de yanlardan atlı olarak ellerinde kılıç, topuz ve mızrak olduğu halde hücum ederlerdi. XVI. yüzyılın sonlarındaki uzun savaşlar döneminde kapıkulu askerinin ordudaki fonksiyonu daha da arttı. Sayıları ve kullandıkları silâhlar, taktikler dolayısıyla giderek Osmanlı ordusunda ağırlıklı bir sınıf oluşturdular. XVIII. yüzyılda iyi sevk ve idare edilememeleri yüzünden savaşlardaki başarısızlık ve yenilgiler dolayısıyla yeni askerî güçlerin oluşturulması çabaları başlatılmıştır.

Klasik dönemde Osmanlı ordusunun asıl askerî gücünü sayı ve nitelik itibarıyla eyaletlerden gelen kuvvetler teşkil etmiştir. Bunların en önemlisi timarlı sipahilerdir. Osmanlı toprak düzeninin askerî yönünü yansıtan sistemin özü devlete ait bir yerin gelirinin dirlik olarak tevcih edilmesidir. "Sâhib-i arz" da denilen timarlı sipahiden önce toprağın ekilip biçilmesini sağlama-sı ve vergilerini toplaması, sonra da askerî hizmet beklenirdi. Timar daha önceki İslâm devletlerinde uygulanan iktânın devamı ve geliştirilmiş şeklidir. Dirlik denilen gelir kaynağının en küçük birimi olan timara sahip olan kişiler, gelirlerinin her 3000 akçesi karşılığında her türlü masrafları kendilerine ait olmak üzere devlete "cebelü" denilen bir atlı asker yetiştirmekle yükümlüydüler. Zeâmet ve has sahipleri ise gelirlerinin her 5000 akçesi için bir cebelü besliyorlardı. Düzenli defterleri bu-

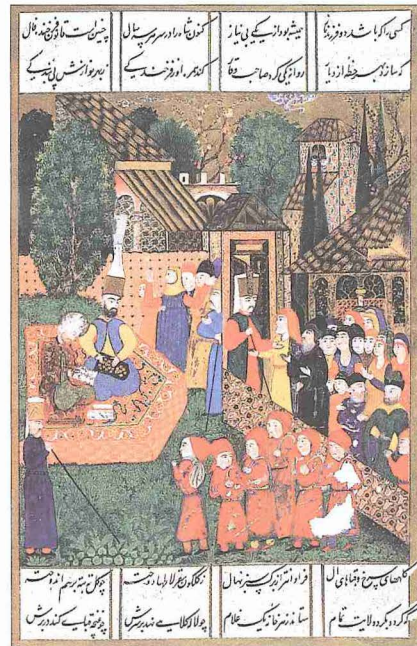
lunan sipahiler zaman zaman yoklamaya tâbi tutulurlardı ve tasarruf ettikleri yeri işlemezlerse toprakları ellerinden alınırdı. XV ve XVI. yüzyıllarda Anadolu ve Rumeli beylerbeyliklerinin bayrağı altında sefere iştirak eden timarlı sipahilerin sayısı cebelülerle birlikte 80-100.000 dolayına erişebiliyordu. Kendi içinde hiyerarşik bir yapıya sahip olan timarlı sipahiler barış zamanlarında bulundukları bölgenin asayişinden sorumlu idiler. Timarlı sipahi teşkilâtı, paralı yaya askerinin istihdamının arttığı XVI. yüzyıl sonlarında önemli değişime uğradı ve giderek ehemmiyetini kaybetti. Bunlar ordunun düzeni içinde sağ ve sol kollarda atlı ve zırhlı olarak savaşa girerler, saldırı sırasında yarım ay biçiminde yürürler, genellikle geri çekilme taktikleriyle de karşı tarafın düzenini bozup onları küçük gruplara ayırırlar, sonra geriden toplanarak çevirme hareketına girişirlerdi. Savaşlardaki etkili rolleri XVII. yüzyılda giderek azaldı, at üzerinde tüfek-tabanca kullanabilen süvarilerin önemi ise XVIII. yüzyıldan itibaren arttı. Aynı yüzyılda timarlı sipahi teşkilâtının ıslahına çalışıldıysa da çağdaş bir yapıya kavuşturulamadı ve 1847'de resmen kaldırıldı.

Osmanlı ordusunda timarlı sipahilerden başka yine eyalet askeri statüsünde öncü,

geri hizmet ve kale kuvveti gibi yardımcı birlikler de kullanılmıştır. Öncü kuvvetler asıl ordunun önünden giden hafif süvari ve yaya birlikleridir. Atlı olanlar "akıncı" ve "deli" (delil), yayalar ise "azez" adıyla anılırdı. Bunlardan akıncıların varlığı kuruluş yıllarına kadar çıkarsa da bir ocak şeklinde teşkilâtlanmaları Evrenos Bey'in gayretleriyle olmuştur. Genellikle Rumeli'de sınır boylarında istihdam edilen akıncılar Mihaloğulları, Evrenosoğulları, Turhanoğulları ve Malkoçoğulları gibi bağlı oldukları beylerin adıyla anılırdı. Asıl orduya kılavuzluk ve kâşiflik yapan akıncılar XVI. yüzyıl sonlarından itibaren önemlerini kaybetmişler ve yerlerini Kırım Tatarları'na bırakmışlar, 1826'da ise resmen kaldırılmışlardır. Deli adıyla anılan süvariler Osmanlı ordusunda XV. yüzyılın sonlarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Görevleri bakımından akıncılara benzeyen vezirîazam, vezir ve beylerbeyilerin maiyet askeri olmalarıdır. III. Selim zamanında ıslahına çalışılan deliler II. Mahmud tarafından 1829'da lağvedilmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın teşkilinden önce kullanılan hafif piyade birliği olan azebler de Osmanlı ordusunun öncü kuvvetlerindendir. XVI. yüzyıldan itibaren kale muhafızlıklarında kullanılmışlar ve maaşlı statüye geçirilmişlerdir. Fiilî varlığı XVII. yüzyılda sona eren azebler de II. Mahmud zamanında kaldırılmıştır. Geri hizmet birlikleri denilen cerehor, canbâzân, yörük, yaya ve müsellemler ise Osmanlı ordusunun yardımcı kuvvetlerini oluşturmordu. Bunlardan ilk ikisi ordunun işçi birlikleri, Orhan Gazi döneminde kurulan yaya ve müsellemler de sonradan geri hizmete alınan birliklerdir. Kalelerde görev yapan askerler azeb, gönüllü, beşli gibi adlarla anılırdı. XV. yüzyılın sonlarında yerli kulu da denilen serhad kulları teşkil edilmişti. Kale kuvvetleri arasında dizdarın emrinde "hisar eri" ve "fârisân" denilen muhafızlar da bulunurdu. 1528'de Osmanlı kara kuvvetlerinin mevcudu 150.000 kadardı.

XVII. yüzyıldan itibaren ordunun ıslah çabaları süreklilik kazanan bir olgu haline gelmiş, özellikle 1683 Viyana bozgunu sonrasında ıslahat ihtiyacı daha açık şekilde kendini göstermiştir. Nitekim II. Osman bu yolda hayatından olmuş, IV. Murad ve Köprülüler zamanında kısmî bazı iyileştirmeler yapılmıştır. Ancak bu asırdaki ıslahat girişimlerinde Kanûnî Sultan Süleyman devrinin ideal dönem kabul edilmesi ve gelenekçi bir anlayış peşinde koşulması, çağın ihtiyaçlarına yönelik yeni düzenlemelerin gündeme gelmesini kısmen de

Devşirmelerin kayıtlarının yapılmasını ve yol paralarının verilmesini tasvir eden minyatür (Süleymanname, TSMK, Hazine, nr. 1517, vr. 31*)

olsa önlemiştir. XVIII. yüzyıl başlarından itibaren Yeniçeri Ocağı ve timarlı sipahilerin ıslahı için girişimlerde bulunulmuşsa da yine başarılı olunamamıştır. Bu asrın bir öncekinden farkı, Avrupa devletlerinin askerî üstünlüklerinin kabul edilmesi ve daha ciddi adımlar atılmasıdır. Nitekim Fransız mühtedisi Humbaracı Ahmed Paşa, I. Mahmud zamanında Humbaracı Ocağı'nı ıslah ile görevlendirilmiş, Üsküdar'da açtığı Humbarahâne denilen askerî okulda teknik dersler vermiştir. III. Mustafa devrinde Fransa'dan getirilen Baron de Tott, Topçu Ocağı'nı ıslahla görevlendirilmiş ve sürat topçuları adıyla bir sınıf teşkil etmiştir.

Osmanlı ordusunda ilk köklü ıslahat girişimi III. Selim tarafından gerçekleştirilmiştir. Kendisine sunulan raporlar doğrultusunda Nizâm-ı Cedîd çerçevesinde yeni bir ordu kuran III. Selim yeni kışlalar inşa ettirdi. Nizâm-ı Cedîd neferlerine Avrupalı eğitim uygulandı, giderleri için İrâd-ı Cedîd adıyla yeni bir hazine teşkil edildi. Kısa sürede mevcudu 12.000'e ulaşan Nizâm-ı Cedîd ordusunun taşrada da kurulmasına başlandı. Topçu Ocağı'nın ıslahına girişen III. Selim timar sistemini de iyileştirmeye çalıştı. 1795 yılında Mühendishâne-i Berri-i Hümayun açıldı. Ancak bütün bu faaliyetler iç ve dış tahrikler sonucu çıkan bir isyanla 1807'de sona erdi. II. Mahmud'un cülûsundan sonra sadrazamlığa getirilen Alemdar Mustafa Paşa'nın kurduğu ordunun adı Sekbân-ı Cedîd idi. Teşkilâtı ve kıyafeti ile Nizâm-ı Cedîd ordusuna benzeyen Sekbân-ı Cedîd neferleri de Levent ve Selimiye kışlalarında eğitilmeye başlandı, fakat yeniçerilerin çıkardığı isyan yüzünden bunların da ömürleri uzun olmadı. Nizâm-ı Cedîd ve Sekbân-ı Cedîd ordularının kaldırılmasının ardından rakipsiz kalan yeniçeriler ise II. Mahmud tarafından ilga edildi. 1826 yılında önce bir askerî ıslahat denemesi yapıldı. Eşkinici Oca-

ğı adıyla kurduğu yeni ordunun erlerini yeniçerilerden seçen II. Mahmud, bir ay kadar sonra çıkan isyan üzerine bu ocağın kapatılmasının ardından Yeniçeri Ocağı'nı lağvedip Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adıyla yeni bir ordu kurdu. Yeni ordunun en büyük zâbiti serasker unvanını taşıyordu. Eski Ağakapısı'nın adı Bâb-ı Seraskerî oldu. Askere alım meselesi bir nizamla bağlandı. İlk mevcudu 12.000 olan yeni ordu modern anlamda taburlara ve bölüklere ayrıldı. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye nâzırı ordunun maaş vb. teknik işlerinden sorumlu tutuldu. Yeni ordunun giderleri için Mansûre Hazinesi adıyla bir müessese kuruldu ve maaşların verilmesi aylık usule bağlandı. Mansûre ordusu zaman geçtikçe daha da modernleştirildi; üç taburdan bir alay, iki alaydan bir livâ teşkil edildi. 1831 yılında İstanbul'un Avrupa yakasındakilere Hassa, Anadolu (Üsküdar) yakasındakilere ise Mansûre denildi. Mecburi hizmet on yılla sınırlandırıldı. Ordunun subay ihtiyacını karşılamak üzere 1834'te Harbiye Mektebi açıldı. Bu arada Avrupa'ya öğrenciler gönderildi. Aynı yıl redif adı altında yedek birlikler teşkil edildi ve yeni ordunun adı Asâkir-i Nizâmiyye'ye çevrildi. Tanzimat döneminde askerî alanda önemli gelişmeler oldu. Seraskerlik makamının itibarı daha çok arttı ve sadrazamlıktan sonra ikinci sırayı aldı. 1843'te muvazzaf askerlik beş yıla indirildi, ihtiyatlık süresi yedi yıl olarak belirlendi. Dört yıl sonra askere almada kura usulü benimsendi. Sultan Abdülmecid döneminde Osmanlı kara kuvvetleri ordulara ayrıldı. 1847'de cizye kaldırılarak gayri müslimlerin de askerlik yapmaları kararlaştırıldıysa da uygulamada bazı güçlüklerle karşılaşıldı. 1856 ıslahat Fermanı'nın ardından gayri müslimlerin askerlik yapmaları yine gerçekleştirilemedi. Buna karşılık cizye yerine "bedel-i askerî" adıyla vergi alınması kararlaştırıldı. Sultan Abdüla-

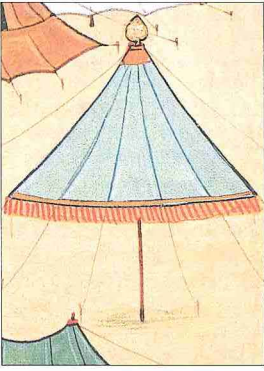
ziz devrinde hassa alayları teşkil edildi ve yeni bir üniforma benimsendi. Ordu modern silâhlarla teçhiz edildi. Tophane ve askerî okullar ıslah edildi. 1869'da Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın girişimiyle Osmanlı ordusunda nizamiye, redif ve müstahfiz diye üç ana birim oluşturuldu. Osmanlı kara kuvvetleri merkezi İstanbul'da Hassa, Şumnu'da Tuna, Manastır'da Rumeli, Erzurum'da Anadolu, Şam'da Suriye, Bağdat'ta Arabistan ve Yemen'de Yemen orduları diye yedi orduya ayrıldı. Her ordunun mevcudu 26.700 kişi idi. Yine bu padişah zamanında Bâb-ı Seraskerî'nin yanında ordunun teknik meseleleriyle meşgul olması için Harbiye Nezâreti kuruldu. II. Abdülhamid devrinde askerî yeniliklere devam edildi. Askere olan ihtiyaç sebebiyle Doğu Anadolu aşiretlerinden Hamidiye Hafif Süvari Alayları kuruldu. Asıl ordunun ıslahı için Almanya'dan askerî heyet getirildi. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ordusu yapılan düzenlemelerin de tesiriyle modern teknolojiyi iyi takip eden ve bunları kullanabilen bir yapıya dönüştürüldü. Fakat sevk ve idarede zayıf kalındı. Özellikle XIX. yüzyılda girişilen savaşlarda bu durum çok açık şekilde gözlenirdi, bunun önünü almak için yapılan çabalar başarısızlıkları önlemeye yeterli olmadı. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusu tarihe karıştıysa da yeni Türk ordusunu kuran Osmanlı askerî okullarında okuyan subaylar oldu.

B) Deniz Kuvvetleri. Osmanlılar'ın denizle ilk temasları Marmara ve Ege sahillerinde kıyısı bulunan beyliklerin ilhakından sonraya rastlar. İlk gemi yapım tezgâhı Karamürsel'de kuruldu. Yıldırım Bayezid zamanında Çanakkale Boğazı'nın önemi takdir edilerek Gelibolu'da bir tersane ve deniz üssü teşkil edildi (1390). Burada yapılan gemiler Yıldırım'ın İstanbul kuşatmasında kullanıldı. Gemilerde hizmet etmek üzere azeb denilen genç bekârlardan bir deniz azebleri sınıfı oluşturuldu. Bununla birlikte kuruluş devri Osmanlı denizciliği Venedikliler ve Cenevizliler gibi denizci devletlerle boy ölçüşecek güçte değildi. Osmanlılar'ın ilk önemli deniz savaşı Yıldırım Bayezid zamanında Cenevizliler'le oldu ve zaferle sonuçlandı. İlk Osmanlı-Venedik çatışması ise Çelebi Mehmed döneminde oldu (1416) ve Osmanlı donanmasının yenilgisiyle sonuçlandı. Donanma kumandanı Çalı Bey bu muharebede şehid düştü.

İstanbul'un fethinden sonra denizciliğe daha çok önem verildi ve Haliç Tersanesi

Sefer sırasında kurulan ordu pazarının tasvir edildiği minyatür (Nusretname, TSMK, Hazine, nr. 1365, vr. 35'dan detay)

Savaş
suçlularının
idam edildiği
leylak
çadırı
(TSMK,
III. Ahmed,
nr. 3593,
vr. 11'den
detay)

kuruldu. Batı Anadolu sahillerinin güvenliği bakımından Ege adalarının bir kısmı fethedildi, bir kısmı da vergiye bağlandı. Venedik'le yapılan savaşlarda önemli başarılar elde edildiği gibi İtalya'nın Otranto Kalesi zaptedildi. Osmanlı donanmasının asıl gelişmesi II. Bayezid döneminde gerçekleşti. Büyük savaş gemilerinin inşası, Kemal ve Burak Reis gibi Akdeniz'de dolaşan Türk denizcilerinin donanma hizmetine alınması Osmanlı denizciliğine canlılık getirdi. Yavuz Sultan Selim devrinde Haliç Tersanesi büyütülerek yeni gemiler inşa edildi. Kanûnî Sultan Süleyman zamanında Osmanlı denizciliği teşkilât bakımından yeniden düzenlendi ve etkili bir deniz gücü oluşturuldu. Cezâyir-i Bahr-i Sefid beylerbeyliği kuruldu, Barbaros Hayreddin Paşa kaptan-ı deryâlığa getirildi. Donanmanın düzenlenmesinde Barbaros Hayreddin Paşa'nın önemli rolü vardır. Bu sayede Osmanlı deniz gücü Akdeniz'de zirveye ulaştı. Mısır'ın ve Kızıldeniz sahillerinin alınmasından sonra Süveyş'teki Memlük tersanesinden yararlanan Osmanlılar, Hint ve Umman denizlerinde faaliyet gösteren İspanyol ve Portekiz gemilerine karşı burada güçlü bir donanma vücuda getirdiler ve bunu ayrı bir kaptanlığa bağladılar. Süveyş kaptanlığı Mısır beylerbeyliğine tâbi oldu. Bu faaliyetler Barbaros ekolünden yetişen Turgut Reis, Piyâle ve Kılıç Ali paşalar zamanında da devam etti. Gelibolu ve İstanbul'dan başka imparatorluğun Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz liman şehirlerinde tersaneler kurularak gemiler inşa edildi. Nitekim 1571'de İnebahtı'da donanmanın yakılmasından sonra çok kısa süre içerisinde yeni bir donanma teşkil edildi. Macaristan'ın fethinden sonra Tuna nehrinde işleyen bir donanma daha yapıldı. Adına ince donanma denilen bu nehir gücü Tuna kaptanlığına bağlandı. Tuna gemileri genellikle Rusçuk'taki tersanede kışlardı. Bir başka nehir donanması da Fırat'ta işlerdi. Bu güzergâhın gemileri Birecik Tersanesi'nde inşa edilirdi.

Bahriye ile ilgili her şeyden kaptan-ı deryâ sorumluydu. Önceleri sancak beyi derecesinde olan kaptan-ı deryâların ikamet merkezi XVI. yüzyılın ortalarına kadar Gelibolu idi. Barbaros Hayreddin Paşa'dan itibaren kaptan-ı deryâlar beylerbeyi ve vezir rütbesine yükselmişler, aynı zamanda Cezâyir-i Bahr-i Sefid (Kaptanpaşa) eyaletinin beylerbeyisi olmuşlardır. Kaptanpaşa eyaletine sancak statüsünde olan Ege ve Akdeniz adaları bağlıydı. Bu sancak beylerine derya beyleri denirdi. Bir deniz seferi vukuunda eyaletin çıkardığı asker mevcudu 1983 azeb hariç 4500 kişiyi bulurdu. Ayrıca Cezâyir, Tunus ve Trablusgarp'tan 3000-5000 kişilik bir kuvvet çıkardı.

Osmanlılar'da gemi kullananlara genellikle kaptan veya daha yaygın olarak reis denirdi. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren kaptan paşadan sonra kapudâne, patrona ve riyâle gibi yeni kumandan rütbeleri ortaya çıktı. Kapudâne birinci ferik (oramiral) karşılığı bir unvandı. Gemisine kapudâne-i hümayun denirdi. Patrona ferik (koramiral / visamiral) rütbesine eşitti ve beylerbeyi veya sancak beyi rütbesindeydi. Gemisine patrona-i hümayun denirdi. Riyâle ise tuğamiral mukabili bir rütbe olup binlediği gemiye riyâle-i hümayun adı verilir. Bunların altında süvari kaptanlar vardı. Süvari kaptanların her biri çeşitli renklerde bayrak ve flamalar taşırdı.

Osmanlılar'da her ilkbaharda donanmanın denize açılması münasebetiyle törenler yapılırdı. Bir kısmı Ege'ye ve Akdeniz'e, bir kısmı Karadeniz'e açılan donanma mutlaka Beşiktaş önlerinden hareket ederdi. Bu seferler ülke kıyılarını deniz korsanlarından korumaya yönelikti. Kış gelmeden önce donanma geri döner, bu münasebetle Tophane önlerinde tören yapılır, daha sonra gemiler tersane önünde demirlerdi.

Osmanlı donanmasında azeblerden başka leventler, kürekçiler, aylakçılar, kalyoncular, gabyalar, sudagabolar gibi çeşitli hizmet erbabı vardı. Leventler donanmanın tüfekçi ve muhafız askerleriydi. Bunlar Türkler'den ve adalardaki Rumlar'dan toplanırdı. Kürekçiler iki sınıftı. Savaş esirlerinden olanlara forsa denirdi. Donanmada Osmanlı tebaasından cezalı kürekçiler de kullanılırdı. Fakat asıl kürekçi sınıfını bu iş için Osmanlı tebaasından toplanan gençler oluştururdu. Yelkenli gemilerde donanmanın denize açılacağı zamanlarda geçici olarak istihdam edilen ücretli sınıfa aylakçı ve kalyoncu adı verilir. Bunlar XIX. yüzyılda kaldırılarak yerlerine kalıcı şekilde tüfekçi neferler konmuştur. Gabyalar

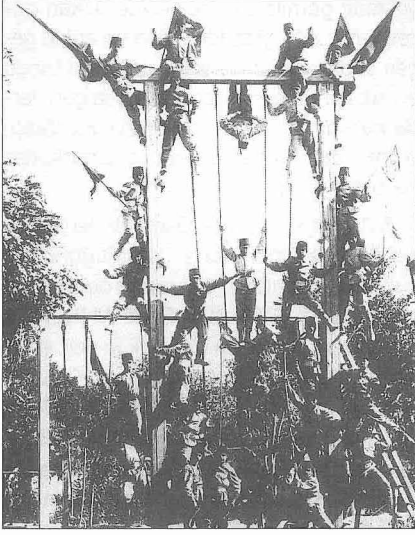
yelkenli gemilerin direklerine bakan görevlilerdi. XVII. yüzyıldan itibaren adları geçen sudagabolar ise yelkenlilerdeki topçu efradı idi. Bu görevlilerden başka gemilerde nakkaş, marangoz, demirci, kalafatçı, halatçı gibi hizmet erbabı ve sanatkarlar da bulunurdu.

XVI. yüzyıl boyunca Osmanlı denizciliği çağdaş devletlere karşı üstünlüğünü korudu. Bu yüzyılda mükemmel deniz haritaları yapıldı, Pîrî Reis ve Seydi Ali Reis gibi denizciler tarafından denizciliğe dair eserler yazıldı. XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı donanması daha çok muhafaza görevi yapmaya başladı, kıyı koruma ve ticaret gemilerine refakat etme vazifesi üstlendi. Girit savaşları sırasında donanmanın askerî faaliyeti yeniden arttı. Ancak bazı askerî ve teknik aksaklıklar ortaya çıktı. Bir ara Venedikliler üstün gemi tipleriyle Çanakkale Boğazı'nı kapatarak Osmanlı gemilerinin Girit'teki donanmaya yardımlarını engellemişlerdi. Bunun sebebi kalyon tipi gemilere gereği gibi önem verilmemesiydi. 1682 yılından itibaren donanmada kalyon sayısı artırılmış, 1695'te Sakız adası Venedik muhasarasından kurtarılmıştır.

Karlofça Antlaşması'ndan sonra Amcazâde Hüseyin Paşa'nın sadrazamlığı ve Mezemorta Hüseyin Paşa'nın kaptan-ı deryâlığı zamanında Osmanlı bahriyesi yeniden teşkilâtlandırıldı. Donanmadaki kalyon sayısı artırıldı, denizcilikle ilgili bir kanun-nâme çıkarıldı (BA, MD, nr. 112, s. 1-6). XVII. yüzyılın sonlarındaki ıslahatı müteakip kalyonculuğun ön plana çıkmasından sonra Osmanlı donanmasının 1770 yılında Ruslar tarafından Çeşme'de yakılmasına kadar Akdeniz'de üstünlük tekrar kuruldu. Çeşme Vak'ası, Osmanlı bahriyesinin mutlaka çağa uydurulması gerektiği

Gönüllü askerlerden "başibozuk"lar

Harbiye Kışlası'nda talim yapan askerleri gösteren bir fotoğraf (IRICA Fotoğraf Arşivi)

yanın üçüncü büyük filosu teşkil edildi. 1867 yılında kaptanpaşalık lağvedilerek yerine Bahriye Nezâreti kuruldu, deniz kuvvetleri Bahriye nâzırının emrine verildi. Daha sonraki yıllarda birkaç defa daha kaptanpaşalık ihdas edildiye de 1880'de kurulan nezâret varlığını 1927 yılının sonlarına kadar sürdürdü.

C) Hava Kuvvetleri. Osmanlılar'ın havacılıkla ilgilenmesi, XVII. yüzyılda efsanevi ve teyit edilemeyen bilgiler (Hezarfen Ahmed ve Lâgarî Hasan çelebiler) bir tarafa bırakırsa XIX. yüzyılda başlamıştır. I. Abdülhamid döneminden itibaren balon uçuları yapılmış, fakat bunlar birer gösteri olmaktan öteye geçmemiştir. Askerî amaçlı ilk balon Balkan Savaşı esnasında 1912'de Edirne'nin müdafaasında gözlem aracı olarak kullanıldı. İlk motorlu ve güdümlü balon 1913'te Almanya'dan satın alındı ve İstanbul'da bir balon bölüğü kuruldu. Ancak aynı yıl içinde Osmanlı hükümeti tayyareciliğe daha çok önem vermeye başladı. 1909 yılı sonlarında Mahmud Şevket Paşa, iki subayı Almanya ve Fransa'ya ataşemiliter olarak gönderip bu ülkelerin askerî yapılarını inceledi. Bunlardan Fethi Bey'in bir havacı sınıfı kurulması yolundaki raporu üzerine Erkân-ı Harbiyye'ye bağlı bir Tayyare Komisyonu teşkil edildi. Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa zamanında Yeşilköy'de Tayyarecilik Mektebi ve bir uçuş karargâhı kurulması kararlaştırıldı. İlk tayyare uçuşu 27 Nisan 1912'de Sultan Reşad'ın (V. Mehmed) cülûs yıl dönümünde gerçekleştirildi ve gittikçe havacılık teşkilâtının gerçek temeli Enver Paşa'nın Harbiye nâzırlığı zamanında atıldı. I. Dünya Savaşı'nda Tayyare Mektebi'ndeki faaliyetler durdu, mevcut uçaklar savaşın çeşitli cephelerinde kullanıldı. Savaş sonunda hava kuvvetleri ve teşkilâtı dağıldı, uçak ve malzemelere itilâf devletlerine el konuldu. Millî Mücadele sırasında eski uçaklarla keşif ve bombardıman uçuşları yapılmışsa da asıl gelişmeler 1922'den sonra olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 3, s. 266 vd.; nr. 112, s. 1-6; BA, Cevdet-Bahriye, nr. 5849; *Kânûnnâme-i Âl-i Osmân* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 2004, tür.yer.; Kritooulos, *Târîh-i Sultân Mehmed Hân-ı Sâîl* (trc. Karolidi), İstanbul 1328, s. 43; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 199; Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye*, İstanbul 1935, tür.yer.; Lutfî Paşa, *Âsâfnâme* (nşr. M. Kütükoğlu, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 88-89; *Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 44^b, 45^b, 143^b; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi* (haz. Ziya Yılmazzer), Ankara 2003, I-II, tür.yer.; Kâtib Çelebi, *Tuh-*

fetû'l-kibâr, tür.yer.; *Eyyûbî Efendi Kânûnnâmesi* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 33, 40-53; A. Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar: 1672-1673* (nşr. Ch. H. A. Schefer, trc. Nahid Sırrı Örik), Ankara 1972, I, 117-118; II, 137-138; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, tür.yer.; L. Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İhtilâti Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti* (trc. Mehmed Nazmi), İstanbul 1934; Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedid'e Dair Eseri (nşr. Kemal Beydilli – İlhan Şahin), Ankara 2001; Şirvanlı Fâtiḥ Efendi, *Gülzâr-ı Fütûḥât* (nşr. Mehmet Ali Beyhan), İstanbul 2001; L. Lamouche, *L'organisation militaire de l'Empire ottoman*, Paris 1895; Cevad Paşa, *Târîh-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1299, I; a.e., II, İÜ Ktp., TY, nr. 4178; Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyyesi*, İstanbul 1325, I-II; Fevzi Kurtoglu, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, İstanbul 1935; Ali Haydar Alpogut, *Türklerin Deniz Harp Sanatına Hizmetleri*, İstanbul 1936; Necati Tacan, *Akıncılar ve Mehmed II, Bayezid II Zamanlarında Akıncılar*, İstanbul 1936; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I-II; a.mlf., *Merkez-Bahriye*, s. 389 vd.; M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İstanbul 1957; a.mlf., "Nizâm-ı Cedid", *İA*, IX, 309-318; Aydın Taneri, *Kuruluş Devri Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri*, Ankara 1981; Ali İhsan Gencer, *Bahriyede Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu*, İstanbul 1985, s. 299 vd.; Muzaffer Erendil, *Topçuluk Tarihi*, Ankara 1988; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmiriye*, Ankara 1992; a.mlf., *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul 2005; G. Hazai, "Macar Havacı Oszkâr Asbôth'un Türk Havacılığına Ait Bir Projesi", *Çağın Yakalayan Osmanlı* (haz. Ekmeleddin İhsanoğlu – Mustafa Kaçar), İstanbul 1995, s. 491-495; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Havacılığına Genel Bir Bakış", a.e., s. 497-596; C. Finkel, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Büyük Meydan Muharebelerinde Uygulanan Strateji ve Taktikler", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler* (ed. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1997, s. 155 vd.; Salim Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Tophâne-i Âmiriye'nin Faaliyetleri ve Top Döküm Teknolojisi (XIV-XVI. Asırlarda)* (doktora tezi, 1998), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, İstanbul 2001; Abdülkadir Özcan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İhtikâl Eden Askerî Kurumlar", Prof. Dr. Mehmet Saray'a Armağan-Türk Dünyasına Bakışlar (haz. Halil Bal – Muhammet Erat), İstanbul 2003, s. 477-487; a.mlf., "Hâssa Ordusu'nun Temeli: Muallem Bostaniyân-ı Hâssa Ocağı, Kuruluşu ve Teşkilâtı", *TD*, sy. 34 (1984), s. 347-396; a.mlf., "Çeribaşılık Müessesesi", *Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1991, s. 196-203; a.mlf., "Tarih Boyunca Türklerde Ordu ve Politikaya Genel Bir Bakış", *İslâm*, sy. 156, Ankara 1996, s. 17-19; A. Levy, "The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army (1826-1839)", *IJMES*, II (1971), s. 21-39; Halil İnalçık, "Osmanlı Devrinde Türk Ordusu", *TK*, X/118 (1972), s. 130-138; G. Káldy-Nagy, "The First Centuries of the Ottoman Military Organization", *AOH*, XXXI (1977), s. 147-183; Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti Hakkında", *TD*, sy. 32 (1979), s. 481-494; Mübahat S. Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu. Redif-i Asâkir-i Mansûre", *TED*, sy.

hususunda yetkilileri uyaran acı bir olay oldu. Cezayirli Gazi Hasan Paşa kaptan-ı deryâlığı zamanında donanma işlerine büyük önem verdi. 1775 yılında Mühendishâne-i Bahri-i Hümayun kuruldu, burada ders vermesi için Avrupa'dan hocalar getirildi. Bu arada Fransız gemileri tarzında gemiler inşa ettirildi. III. Selim devrinde bahriyeye önem verilmeye devam edildi, özellikle Kaptanıderyâ Küçük Hüseyin Paşa'nın gayretleriyle denizcilik işleri yeni bir nizama bağlandı, yeni gemiler yaptırıldı, Bahriye Mühendishanesi'nin islahına çalışıldı, burada yabancı hocalara dersler verdirildi. 1804'te Tersane Eminliği'nin yerine Umûr-ı Bahriyye Nezâreti kuruldu, denizciliğin teknik işleri buraya bağlandı. II. Mahmud, III. Selim'in başlattığı bahriyeye ait islahat faaliyetlerini sürdürdü, gemi inşa havuzları ile yeni savaş gemileri yaptırdı. Ancak Osmanlı donanmasının 1827'de Batılılar tarafından Navarin'de yakılması o zamana kadar elde edilen neticeleri bir anda yok etti. Daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin gemicilik tekniğinden istifade edilerek yeni tip gemilerin inşasına başlanırken Avrupa'dan da buharlı gemi satın alındı.

Tanzimat döneminde Bahriye Meclisi kuruldu, fakat herhangi bir varlık gösteremedi. Sultan Abdülaziz zamanında bahriye işleri tekrar ele alındı, İngiltere'den birçok zırhlı gemi satın alındı, gemi sayısı 106'ya çıkarıldı, böylece devrine göre dün-

12 (1981-82), s. 127-158; P. Fodor, "The Way of a Seljuk Institution to Hungary: The Cerehor", AOH, XXXVII (1984), s. 367-399; Yavuz Ercan, "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi", TTK Belleten, L/198 (1986), s. 679-722.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

ORDU

Karadeniz bölgesinin
Orta Karadeniz bölümünde şehir
ve bu şehrin merkez olduğu il.

Karadeniz kıyısında lav yığınının oluşturan ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan Boztepe'nin (550 m.) batıdan çevirdiği Kiraz Limanı adlı koyun kenarında XVIII. yüzyılın sonlarına doğru kurulmuş yeni bir şehirdir. Antik dönemlerde Ordu yöresinde bulunan Kotyora şehir içeriye doğru giden bir karayolunun başında yer alıyordu. Etrafındaki ufak koylar tabii birer liman ve barınak durumundaydı. Kuzeybatısında bugün Bozukkale denilen, iki tarafı derin koylarla çevrili küçük bir yarım ada mevcuttu. Sırtı Boztepe'ye dayalı küçük, fakat gemiciler için uygun bir siteydi. Bu haliyle bir Miletos iskân modeli oluşturmuyordu. Miletoslular, milâttan önce 670'lerden itibaren Karadeniz bölgesinde ticaret kolonileri kurmaya başlamışlardı. Kotyora bu kolonilerin ilklerinden biri olan Sinope (Sinop) tarafından tesis edilmişti. Buradan demir ve bakır madenleri ihraç ediliyordu (Bratianu, s. 20). Ksenofon'un (Ksenophon) ifadesine göre Kotyora'nın milâttan önce 400'lerin başında hâlâ korunaklı bir site olduğu anlaşılmaktadır. Sağ kalan 6500 askeriyile birlikte Trabzon'dan karayoluyla Kotyora'ya gelen Ksenofon şehir dışında konaklamış ve burada kırk beş gün kalmıştı. Ancak Kotyoralılar onları şehre sokmamış, görüşmeler sonucunda Ksenofon ve askerleri Sinop'tan gelen gemilere binerek Kotyora'dan ayrılmışlardı. Bu vesileyle Ksenofon bölgenin iç kesimlerinde Khalybler, Mossynoikler ve Tıbarenler denilen yerli halkların yaşadığını belirtmiştir. Pontus Kralı I. Farnakes (m.ö. 190-169) Giresun'un bulunduğu yarımada Farnakia'yı kurunca Kotyora halkını buraya nakletti. Strabon (ö. 21'den sonra) Kotyoralıların Farnakia'yı iskân ettiklerini yazar. Bu olaydan sonra dönemin kaynaklarında Kotyora'nın adı geçmez.

Ordu yöresi daha sonra Roma İmparatorluğu'nun, ardından Bizans'ın denetimine girdi (395). Bölgede 324 yılından itibaren Hristiyanlık yayıldı. IV. Haçlı Seferi sı-

rasında İstanbul'un işgali (1204) sonrasında Trabzon'da kurulan Rum Devleti'nin sınırları içinde kaldı. Nihayet 1270-1380 sürecinde çeşitli Türk gruplarının, özellikle Hacı Emîroğulları'nın mücadeleleri neticesinde Türkler tarafından fethedildi. Bu dönemin kaynakları olan Panaretos'un *Kronik'i* ve Esterâbâdî'nin *Bezm ü Rezm*'indeki bilgilerden Trabzon Rum İmparatorluğu'nun XIV. yüzyıl boyunca Türkler'le sürekli çatışma halinde olduğu, imparatorların kızlarını Türk beyleriyle evlendirerek karşılıklı baskınlarla devam eden ilişkileri düzeltmeye çalıştıkları, buna rağmen çatışmaların yine de sürdüğü anlaşılmaktadır. Karamanlı Mehmed Bey'in Konya üzerine yürümesini fırsat bilen Trabzon imparatoru 1277'de denizden Sinop'a saldırmış, ancak Çepniler tarafından bozguna uğratılmış, bazı Türk grupları Samsun sahil şeridini takiben doğuya doğru ilerlemiş, Karadeniz dağlarında yaylayan Türk grupları Harşit deresi, Aksu, Melet suyu, Bolaman deresi vb. vadilerden sahile inmeye başlamıştı. 70-80 kilometrelik bu dağlık ve sarp alan ancak 120 yıllık bir süreçte fethedilebildi. Ordu çevresinde Bayram Bey idaresinde bir Türkmen beyliği kuruldu, oğlu Hacı Emîr 1350 yıllarında beyliği genişletti. Canik Emîri Tâceddin Bey, Hacı Emîr'in oğlu Süleyman'ın Ordu bölgesindeki topraklarına saldırdı, ancak mağlûp oldu ve öldürüldü (788/1386). I. Bayezid 800 (1398) baharında büyük bir orduyla Canik bölgesine girince diğer bazı emîrlerle birlikte Ordu yöresi emîri Süleyman da ona tâbi oldu. Bu mücadelenin ardından Türkler bölgeye bütün varlıklarıyla yerleştiler ve kendi düzenlerini kurdular. Fetih sonrasında yerli halktan çok az insan kaldı. Bunlar, İskefsir (Reşadiye), Milas (Mesudiye), Habsamana (Gölköy), Bolaman, Vona ve Öksün gibi kalelerde fetih sırasında savunmada kalan ve sonradan teslim olanlardan meydana geliyordu. 1404'te Ordu yöresinden geçen Katalan elçisi Clavijo, bu sahillerin 10.000 askeriyile Türk Beyi Arzamir'in (Hacı Emîr (?)) yönetimi altında olduğunu yazar. Hacıemîroğulları Beyliği 1427'de Osmanlılar tarafından ilhak edildi. Beyliğin yapısını aksettiren 859 (1455) tarihli *Tahrir Defteri*'nde Ordu yöresinin adı "vilâyet-i Canik-i Bayramlı maa İskefsir ve Milas" şeklinde kaydedilir. Vilâyet yirmi dört idarî birimden müteşekkildi. Bunlar, fetih esnasında askerî birlikler tarzında örgütlenen ve bölgeye yerleşen boy ve oymaklardan oluşuyordu. Ancak bu ilk Türk yerleşmesi sırasında antik Kotyora artık mevcut değildi. Bugünkü Ordu ve yakın

çevresi "bölük-i Geriş-i Bucak", daha sonra "nâhiye-i Bucak" diye adlandırılmıştı ve adları Türkçe olan on dört köyden meydana geliyordu. Türkler'den başka etnik unsur yoktu. Bucak bölüğünün güneydoğusunda bugünkü Eskipazar ve çevresinde "bölük-i niyâbet-i Ordu be-ism-i Alevî" denilen idarî birim vardı. Nefs-i Ordu diye anılan yer bütün Canik-i Bayram bölgesinin merkeziydi. Burası daha sonra "kazâ-i Bayramlı, nefsi-i Ordu nâm-ı diğer Alevî" diye adlandırılacak, "nâhiye-i Bayramlı nâm-ı diğer Ordu" adını alacaktır (1022/1613). Bölgede en kalabalık köy seksen dokuz hâne ile nefsi-i Ordu idi. 859'da (1455) Subaşı Mûsâ Bey'in hassı olan nefsi-i Ordu'da on altı hânelik bir zenaatkâr topluluğu ile on dokuz hânelik "cemâat-i Alevî" vardı. Ayrıca kırk yedi kişi "kadîmlik yurtları" ile vergiden muaftı. Burada bulunan caminin imamı Mevlânâ Yûsuf Fakih, mülâzımları Haydarî oğlu Mevlânâ Abdullah ve Pîr Aziz idi. Nefs-i Ordu'da pazar ve bir boyahane mevcuttu. Bazı kişilerin kadîmlik veya satın alınmış yurt ve mülkleri vardı. Bunlar Ömer Ağa, Mevlânâ Kadî Atâullah, Mustafa Ağa, Pîr Ali oğullarından Eymir Han ve Haydar Ağa evlâtlarıydı. 890'da (1485) nefsi-i Ordu'da cemâat-i Alevî ile vergi muafiyetine sahip olan kişilerin adlarının artık belirtilmediği dikkati çeker. Toplam nüfus seksen dokuz hânedan on sekize düştü. Bu düşüşün sebebi muhtemelen göç olayına dayanır. 926'da (1520) nefsi-i Ordu'da önceki durumdan farklı olarak vergi mükellefleri dışında iki zâviyedâr ile ettikleri yerin vergisini veren on beş sipahiyan ve sipâhizâdegân ortaya çıktı, müsellemelerin sayısı da seksen beşe yükseldi. Buranın pazar vergileri Trabzon'da Sultan Selim'in vâlidesinin imaretine vakfedilmişti. Bugünkü Ordu şehrinin tarihî bağlantısı açısından 859 (1455) *Tahrir Defteri*'ndeki "bölük-i niyâbet-i Ordu be-ism-i Alevî" ve "bölük-i Geriş-i Bucak" adları önemlidir. Ordu bölüğü bölgenin ilk merkezi olan bugünkü Eskipazar'dadır, Bucak bölüğü ise günümüzde Ordu'nun kurulduğu yerdedir. Bu veriler, bazı yazarların XIX. yüzyıldan önce bölgede Ordu adına rastlanmadığı yolundaki iddialarını çürütür. Ordu kelimesi, "cemâat-i Ordu-yı Ulaş"ta olduğu gibi birçok Türkmen cemaatinin adında geçer. Faruk Sümer bunu "... aile oymağı" diye açıklar. Bu durumda "bölük-i niyâbet-i Ordu be-ism-i Alevî" muhtemelen bölgeyi Türkleştiren Hacı Emîr İbrâhim b. Bayram'ın oymağıdır. Bölgenin "vilâyet-i Bayramlı maa İskefsir ve Milas" diye adlandırılması ve burada Bayramlı köyünün bu-